

Suomen uudissanoja

Matti Räsänen

Kielineuvoston seminaari

Tukholma

28.3.2019

Sanaston kehityssuuntia

- Ison suomen kielioppi (VISK § 146): sanakirjojen hakusanoista on yhdyssanoja n. 60–70 %, johdoksia n. 20–30 % ja perussanoja n. 10–15 %.
- **Kielitoimiston sanakirjan** päivitykseen 2012 noin 2000 uutta hakusanaa (Liisa Nuutinen, Kielikello 2012: 7):
 - noin 75 % on yhdyssanoja (*elinkaarianalyysi, takuueläke*),
 - noin 20 % johdoksia (*bloggailla, inhokki*) ja
 - Noin 5 % vierasperäisiä (*anime, burka, parkour*) + jokunen lyhennesanaa (AVI, ELY).

Yhdyssanat

- Substantiivit jyräävät uusissa yhdyssanoissa: 92,8 % kaikista uusista yhdyssanoista on substantiiveja. Tyysterin (2015: 111) laajassa yhdyssana-aineistossa (n = 28 013) niitä on 26 004.

- YLEISTYS:

”Uusi suomen kielen (yhdys)sana on todennäköisimmin kahdesta substantiivista yhdistämällä muodostettu substantiivi, jonka alku-osa on nominatiivissa”

pelaajakäytävä 'käytävä, jota pitkin pelaajat kulkevat pukuhuoneesta kentälle'

kännykkälupa 'kännykän kautta hankittu kalastuslupa'

avaruusturisti, kiirekulttuuri, äijäjooga

Yhdyssanan alkuosan muodon vaihtelu

Iso suomen kielioppi (§ 409, 411) sanoo määrittelyyhdyssanojen rakenteesta: määriteosa on yleisimmin nominatiivissa ja toiseksi yleisimmin genetiivissä.

Tyysterin tutkimustulokset (2015: 124–125):

- Nominatiivimuotoinen alkuosa selvästi yleisin (noin 80 %): **äijä+jooga**
- Epäitsenäiset (prefiksin kaltaiset) leksikaaliset elementit (noin 10 %):
anti+mainonta, bio+polttoaine, etä+emäntä
- Itsenäisten sanojen yhdysosamuodot (noin 6 %). Suurin ryhmä *nen*-loppuisten sanojen *s*-loppuiset yhdysosamuodot: **ihmis+koe**
- Ainoastaan noin 4 % uusista yhdyssanoista on genetiivialkuisia
hiekan+veistäjä

Laura Tyysteri 2015: *Aamiaiskahvilasta ötökkätarjontaan – Suomen kirjoitetun yleiskielen morfosyntaktisten yhdyssanarakenteiden produktiivisuus*

Vierassanat uudismuodosteiden mallina

- Lainanantajakielessä yhdistesyntyiset sanat otetaan suomen kieleen kokonaisuutena, eikä niitä yleensä pidetä yhdyssanoina (esim. *astronautti*, *kronologia*).

MUTTA KUINKA OLLAKAAN

- Vierassana saattaakin hahmottua ”yhdyssanaksi”, niin että perusosan nojalla syntyy uusia assosiaatioon perustuvia sanoja.

Autonautti ’yritys, jonka toimialana on henkilöautojen vähittäismyynti’

Bionautit ’yritys, joka tarjoaa bio- ja ympäristöalan asiantuntija- ja laboratorio-palveluja

Vuosi 2018

Kotimaisten kielten keskuksen sanatietokantaan lisättiin noin 8 000 uutta sanaa vuonna 2018.

Esimerkkini koostuvat seuraavista teemoista:

1. Ilmasto, luonto, sää
2. Kansainvälisiä asiat
3. Yhteiskunnalliset asiat
4. Työelämä
5. Ihminen keskiössä
6. Oppiminen ja koulu

Ilmasto, luonto, sää:

ilmastoahdistus 'ilmastonmuutoksesta ja sen pohtimisesta johtuva ahdistus'

käristyskupoli 'hellekupoli (leik.) paikoilleen jämähtänyt helle'

lumi-inferno liikennekaaoksen synnyttävä lumimyräkkä, jonka kesäinen vastine on *helleinferno*, pitkä hellejakso

mikromuovi mikroskooppisia muovihiukkasia, jotka aiheuttavat monenlaisia ympäristöongelmia

muovivero 'suunnitteilla oleva muovista maksettava vero, jonka tarkoituksena on vähentää muovijätettä ja vauhdittaa muovin kierrätystä'

myrskyvuoksi hurrikaanin yhteydessä esiintyvä tulva, joka syntyy matalapaineen, tuulten ja rankkasateiden yhteisvaikutuksesta

napapyörre, polaaripyörre 'Pohjoisnavalta etelään kiertyvä kylmyys'

Kansainvälisiä asioita:

tietosuoja-asetus 'GDPR, henkilötietojen käsittelyä sääntelevä asetust'

hermomyrkkykriisi 'kansainvälinen diplomaattinen kriisi, joka syntyi venäläisen kaksoisagentin ja hänen tyttärensä murhayrityksestä hermomyrkyllä Salisburyssa Englannissa'

keltaliivi 'keltaisiin huomioliiveihin pukeutuneista Ranskan mielenosoitusten osallistujista'

natsinmetsästäjä 'henkilöistä, jotka yrittävät saattaa holokaustiin osallisia oikeuteen'

onnellisuusraportti 'YK:n vuosittain julkaisema World Happiness Report - tutkimusraportti, jonka mukaan Suomi oli vuonna 2018 maailman onnellisin maa

pandadiplomatia Kiinan harjoittama valtioiden välisten suhteiden hoitaminen pandojen avulla

Yhteiskunnallisia asioita:

mediatuomari 'median työtä tukeva tuomari, joka mm. vastaa oikeusjärjestelmää ja yksittäisiä tuomioita koskeviin toimittajien kysymyksiin'

Mie tuun -kampanja 'elokuvaohjaaja Markku Pölösen alulle panema kampanja, jolla pyritään edistämään vanhan ajan naapuriapua'

ruokakoira 'tullissa palveleva koira, joka etsii matkatavaroista eläinperäisiä elintarvikkeita'

yhteisöjääkaappi (engl. *community fridge*) 'julkisessa tilassa oleva jääkaappi, johon kuka tahansa voi tuoda itselleen tarpeetonta ruokaa kenen tahansa haettavaksi'

bolševistinen rauhallisuus 'äärimmäinen rauhallisuus, jota tarvitaan sote-uudistuksen järkähtämättömään toteuttamiseen' (Juha Sipilä)

Työelämän sanoja:

kotvia, kotviminen 'työn tauottaminen kotva kerrallaan'

irtisanomislaki 'laki irtisanomissuojan heikennyksistä'

firettäjä 'nuori aikuinen, joka pyrkii pois työelämän vaatimuksista mahdollisimman varhaisessa iässä'

NEET (lyh.) (engl. *Not in Employment, Education or Training*)
'hallinnollisessa luokituksessa käytetty käsite koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevasta väestöosasta'

pärstäkerroinpotkut (ark.) 'työntekijän mielivaltainen irtisanominen hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa, mielipiteidensä tms. vuoksi'

Ihminen keskiössä:

aikuistelu 'toimiminen aikuisten tapaan; nuorten itseironinen ilmaisu siitä, että aletaan ottaa vastuuta "aikuisten asioista", kuten vuokranmaksusta'

ihmissuhdeanarkia, suhdeanarkia 'ajattelutapa, jossa erilaisten ihmissuhteiden välille ei tehdä jyrkkää eroa, joten esim. sukupuoli- ja ystävyyssuhteita ei pidetä tiukasti erillään'

kapselipukeutuminen 'muokata pukeutuminen väreiltään etukäteen yhteensovitetettujen vaatekappaleiden kokonaisuuksista siten, että valitsee asukokonaisuutensa erilaisia "kapseleita"

kossuosake (leik.) 'valtion alkoholiyhtiön Altian yksityishenkilöille suuntaamista osakkeista'

Ihminen keskiössä:

kotihäpeä 'häpeän tunne, jota asukas kokee omasta mielestään sotkuisesta kodistaan vars. vieraiden tullessa'

kotiposiitivisuus 'kaikenlaisten kotien hyväksyminen, niin että ketään ei arvoteta sen perusteella, millainen hänen kotinsa on'

lasi-iho 'iho, joka on meikattu kuultavaksi tai kiiltäväksi kuin lasi'

magneettiripset tekoripset, jotka kiinnitetään pareittain hyvin pienten magneettien avulla omien ripsien ylä- ja alapuolelle

ploggailu (ruotsin sanoista plocka 'poimia' ja jogging 'hölkätä') = roskajuoksu

Oppiminen ja koulu:

flippaus (< engl. flipped learning 'käänteinen oppiminen') opetus- ja oppimistapa, jossa korostetaan oppilaan itsenäistä työskentelyä opettajälähtöisyyden sijaan

lukuhaaste 'esim. kirjastojen järjestämiä lukemiseen innostavia tempauksia'

pörssilähettiläs 'Pörssisäätiön kouluttama vapaaehtoinen lukiolaislähetti, joka kiertää yläasteella ja toisen asteen oppilaitoksissa puhumassa oman talouden hallinnasta, säästämisestä ja sijoittamisesta

todistusvalinta opiskelijan valinta oppilaitokseen pelkän todistuksen perusteella

Mitkä teemat tulossa?

- Eduskuntavaalit 14.4.2019:
 - Ilmasto
 - Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus, erityisesti vanhustenhoito (uutta satoa *esperöidä* 'hoitaa asiakkaita huonosti')
 - Maahanmuutto?
 - Sotu?

Kiitos!

matti.rasanen@kotus.fi